

EVOLUȚII ALE SITUAȚIEI POLITICE ÎN BALCANI: CAZUL SERBIEI*

Valentin STOIAN*

Abstract

The article discusses the developments of the domestic political stage of Serbia during 2000-2016, analyzing the way in which these impacted the Serbian foreign policy. The article argues that the pro-european versus nationalists cleavage, which was specific to the 1990s and 2000s decreased in relevance after the reforms undertaken during the presidential terms of Boris Tadic and the adoption of a pragmatic and deliberately ambiguous by all Serbian political forces. The article identifies three crucial periods in Serbian domestic politics: 2000-2004: - the period of instability after the fall of Slobodan Milosevic, 2004-2012: the presidential terms of Boris Tadic, 2012-2016: ex-nationalists come back to power - The presidential term of Tomislav Nikolic. The article concludes that the political positioning of the main Serbian parties tend to converge, while Serbia is pursuing two major foreign policy objectives which seem to be mutually exclusive: keeping Kosovo as part of Serbia and joining the European Union.

Keywords: Serbia, domestic politics, Kosovo, European Union.

Introducere

Articolul de față analizează relația dintre politica internă a Serbiei în perioada 2000-2016 și politica externă a acestui stat. Principalul argument al articolului este că Serbia a depășit perioada naționalismului etnicist, orientându-se către o politică internă și externă pragmatică, atât în relația cu Uniunea Europeană cât și cu Federația Rusă. Această evoluție este prezentată prin descrierea etapelor politice traversate de Serbia în perioada celor 16 ani, arătând cum pierderea puterii de către naționaliști și lunga conducere

* Analiza a fost realizată în anul 2016, ca parte a unui proiect mai amplu de cercetare.

* Institutul Național de Studii de Intelligence, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, vstoian@dcti.ro

a pro-europenilor (2004-2012) au schimbat radical orientarea politică a principalelor forțe de pe scena sârbă. Astfel, clivajul între naționaliști și pro-europeni, predominant în Serbia în anii 1990 și 2000 a devenit din ce în ce mai puțin relevant, foștii naționaliști observând avantajele de a deveni pro-europeni, în timp ce pro-europenii au constatat, în perioada în care au fost la putere, că, în condițiile existenței problemei Kosovo, o relație realistă cu Rusia este un avantaj. Toate aceste evoluții au avut loc pe fundalul unei politici profund personalizate și unor instituții democratice în plină consolidare.

Politica internă a Serbiei în perioada 2000 (pierderea puterii de către Slobodan Milosevic) – 2015, precum și influența acesteia asupra politicii externe a acestei țări poate fi înțeleasă doar prin raportarea la anumite caracteristici ale Serbiei și situații particulare cu care se confruntă. În primul rând, trebuie menționat faptul că Serbia a fost parte, în perioada de referință, din **două construcții federale compuse** din aceeași membri, dar cu organizare diferită. În perioada 1992-2003, Serbia, împreună cu Muntenegru au alcătuit Republica Federală Iugoslavia (RFI – Iugoslavia mică, formată în 1992 după secesiunea republicilor Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina). Aceasta a fost o uniune federală în care Belgradul reprezenta componenta principală, fiind construită pentru a servi nevoilor personalității dominante în acea perioadă: Slobodan Milosevic. În 2003-2006, Republica Federală Iugoslavă a fost transformată într-o confederație în care legăturile dintre părțile componente erau mult mai slabe numită **Serbia și Muntenegru** (Nations Online, n.d.). Această confederație a fost la rândul său dizolvată în 2006, cele două state devenind independente (BBC News, 2006) (tot atunci a fost promulgată prima Constituție a Serbiei independente). Existența unui nivel federal cu instituții proprii este relevantă pentru politica internă a Serbiei, deoarece anumite evenimente politice au avut în centru instituții ale statului Serbia, pe când altele s-au desfășurat în jurul unor instituții ale nivelului federal.

Al doilea aspect ce trebuie luat în considerare este forma de organizare a Serbiei. Aceasta este o republică semi-prezidențială, cu un președinte cu puteri similare celui din România. Conform Constituției Serbiei din 2006, Președintele are atribuții de reprezentare, de promulgare a legilor, de numire a ambasadurilor, de a efectua propuneri pentru anumite funcții, acorda grațieri și decorații. Similar cu situația din România, președintele Serbiei are dreptul de a nominaliza un candidat pentru funcția de prim-ministru, după consultarea partidelor parlamentare (candidat ce trebuie votat de majoritatea parlamentară) și de a returna, o singură dată, o lege Parlamentului pentru reexaminare. Este, de asemenea, important de menționat faptul că mandatul

președintelui este de cinci ani, pe când cel al Adunării Naționale (Parlamentului Sârb) este de patru (Constituția Serbiei, 2006).

Al treilea aspect ce trebuie menționat este **gradul ridicat de personalizare** al politicii sârbe. Spre deosebire de democrațiile consolidate, unde regulile stabile și procedurile clare limitează marja de acțiune a personalităților, situația politicii sârbe este exact opusă. Regulile sunt create în funcție de nevoile personalităților, iar politica se învâрте în jurul acestora. Această trăsătură este reflectată în volatilitatea partidelor politice: acestea apar și dispar în funcție de popularitatea liderului, politicienii pleacă de la un partid și formează altul, un ciclu electoral se încheie cu dispariția partidului care era dominant la începutul acestuia, etc. De asemenea, cu greu se poate identifica un pattern de acțiune (de exemplu, alegeri la un interval de timp regulat, partide politice stabile, ce se confruntă mereu în alegeri, instituții cu o oarecare tradiție-făcând deseori imposibilă urmărirea unor evenimente previzibile). O altă manifestare a acestei caracteristici este utilizarea frecventă a alegerilor anticipate, atât pentru funcția prezidențială, cât și pentru Parlament.

A patra dimensiune a politicii sârbe **este problema națională** generată de statutul ambiguu al provinciei Kosovo și de situarea politicienilor sârbi față de această problemă. După conflictul din 1999, provincia Kosovo (locuită preponderent de albanezi) a devenit un protectorat al Națiunilor Unite, iar în 2008 această provincie și-a declarat independența față de Serbia (BBC News, 2008), lucru nerecunoscut decât de o parte din țările membre UE și respins categoric de Serbia, Rusia și China. Aspectele asupra cărora această situație se repercutează sunt: poziționarea diferită a politicienilor sârbi față de situația din Kosovo (de la acceptarea independenței până la dorința de a interveni militar pentru a recupera provincia) (Ramet, 2011), politica Serbiei în raport cu minoritatea sârbă din Kosovo (nordul Kosovo este populat de etnici sârbi), poziționarea Serbiei în raport cu UE și cu Rusia.

Ambiția Serbiei de a se alătura UE se lovește, printre altele, de lipsa unei politici coerente a Uniunii față de Kosovo (doar o parte din țările membre recunoscând statutul independent al provinciei), principalele state UE impunând însă, la nivel informal, cerința ca Serbia să recunoască pe viitor independența Kosovo. Pe de altă parte, Serbia, confruntată cu ambiguitatea UE, găsește în Rusia un partener pe aspecte punctuale, această țară oferind Serbiei ajutorul economic necesar, în schimbul cooperării în domeniul economic și politic. Analizând perioada 2000-2015, **nu se poate vorbi de o alunecare a Serbiei către Rusia, ci de o politică sârbă deliberat ambiguă (evitând propuneri concrete și oferind doar deziderate generale)** (Clark, 2012), **adoptată de toate partidele politice, alternând între acceptarea condițiilor UE și politica pro-rusă (Petrovic, n.d.)**. Această politică propune

trei deziderate imposibil de atins în același timp: menținerea Kosovo în cadrul Serbiei, aderarea la UE, relații bune cu Rusia. Alegerea unor deziderate fezabile depinde însă de clarificarea internă a Serbiei.

Din punctul de vedere al evoluției interne, istoria politică a Serbiei post-Milosevic poate fi împărțită în trei mari perioade:

- 2000-2004 – perioada de instabilitate de după căderea lui Slobodan Milosevic;
- 2004-2012 – Mandatele prezidențiale ale lui Boris Tadic;
- 2012-2016 – Revenirea la putere a foștilor naționaliști. Mandatul de președinte al lui Tomislav Nikolic.

Pierderea puterii de către Slobodan Milosevic și perioada instabilității

Prăbușirea lui Slobodan Milosevic a avut loc ca urmare a „revoluției buldozerului”, din 5 Octombrie 2000. Evenimentele au avut loc în contextul candidaturii lui Milosevic la președinția Iugoslaviei (Milosevic a fost președintele Serbiei între 1991 și 1997, apoi președintele RFI între 1997 și 2000). Intenționând ca Milosevic să păstreze puterea, în iulie 2000, Adunarea Federală a RFI (dominată de aliații acestuia), a inițiat amendamente constituționale care schimbau modul în care era ales președintele federal (anterior președintele federal era ales prin votul Parlamentului federal, acum urmând să fie ales prin vot popular). Modificările au avut loc prin încălcarea tuturor normelor de procedură parlamentară (OSCE, 2000).

Deși mandatul de președinte federal al lui Milosevic nu expira, acesta a convocat alegeri prezidențiale și parlamentare sub noua Constituție la 24 septembrie 2000. Alegerile, descrise de OSCE ca „fundamental viciate” (OSCE, 2000) (în favoarea lui Milosevic) au avut ca rezultat o victorie din primul tur al lui Vojislav Koštunica, candidatul Alianței numită Opoziția Serbia Democrată. Atunci când Curtea Constituțională a Iugoslaviei a refuzat acest rezultat, cerând desfășurarea unui al doilea tur de scrutin, au avut loc demonstrații masive de stradă (în cadrul cărora un protestatar, șofer al unui camion, și-a folosit vehiculul pentru a forța intrarea în Televiziunea Sârbă de Stat-acest vehicul a fost asimilat unui buldozer și de aici a apărut numele „revoluția buldozerului”) (Balkan Insight, 2010). Protestele la care au participat zeci de mii de oameni au dus la obligarea Curții Constituționale să recunoască rezultatul alegerilor și la demisia lui Slobodan Milosevic.

Perioada 2000-2004 în politica internă a Serbiei este marcată de o instabilitate accentuată, ducând la absența unei politici coerente pe toate fronturile. Astfel, larga coaliție de partide și asociații ale societății civile grupată sub numele de Opoziția Serbia Democrată (a cărei principale două

partide au fost Partidul Democrat-condus de Zoran Đinđić și Partidul Democrat din Serbia condus de Vojislav Koštunica) câștigă atât alegerile prezidențiale din septembrie 2000 cât și cele parlamentare din decembrie 2000 (cu o majoritate de 64%) (OSCE, 2001), ducând la numirea lui Đinđić ca prim-ministru al Serbiei, dar se dovedește incapabilă să guverneze împreună, având ca rezultat deplina dezintegrare în mai puțin de trei ani.

Este de menționat că la sfârșitul anului 2000, configurația politică a Iugoslaviei arăta astfel: președintele iugoslav este Vojislav Koštunica (Alianța Serbia Democrată), iar la nivelul Republicii Serbia majoritatea parlamentară este deținută de aceeași Alianță. Însă, președintele Republicii Serbia rămâne Milan Milutinovic, un aliat apropiat al lui Milosevic, care fusese instalat în această poziție în 1997, atunci când Milosevic devenise președintele RFI. Milutinovic își continuă mandatul până în 2002, fiind marginalizat politic, iar la expirarea mandatului se predă Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII), fiind judecat pentru crime de război, dar achitat în 2009 (BBC News, 2009).

Principalele două evenimente politice din perioada 2000-2004 sunt dezintegrarea Alianței Opoziția Serbia Democrată datorită diferendelor între Koštunica și Đinđić asupra extrădării lui Slobodan Milosevic la Haga pentru a fi judecat de Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII). Primul, un naționalist moderat s-a opus acestui pas, iar atunci când premierul Đinđić a luat această decizie în secret (decizia a fost anunțată publicului doar după ce a fost dusă la îndeplinire sub o puternică presiune a țărilor occidentale și în condiții neclare asupra legalității sale în dreptul iugoslav), și-a retras partidul din coaliția de guvernare (BBC News, 2001). Ieșirea Partidului Democrat din Serbia din coaliția de guvernare a dus la un conflict parlamentar între cele două partide, Đinđić argumentând că parlamentarii Partidului Democrat din Serbia au fost aleși pe baza unui mandat imperativ, fiind obligați să rămână sub umbrela Alianței Opoziția Serbia Democrată, iar părăsirea acestei alianțe ar conduce și la pierderea mandatului de parlamentar (Cvijic, 2008).

De asemenea, în perioada 2002-2004 au loc nu mai puțin de trei alegeri prezidențiale pentru postul de președinte al Serbiei (2002 – septembrie, decembrie, 2003 – decembrie), toate eșuate datorită unor cerințe incluse în legea electorală. Acesta era ocupat temporar după expirarea mandatului lui Milan Milutinovic și predarea acestuia către TPII. Astfel, legile electorale moștenite de la regimul Milosevic cereau o prezență la urne de cel puțin 50% în ambele tururi de scrutin. După eșecul alegerilor din septembrie 2002, această cerință este înlăturată pentru al doilea tur de scrutin, dar

păstrată pentru primul, ducând la invalidarea următoarelor două alegeri. De abia pentru alegerile prezidențiale din iunie 2004, pragul de prezență este înlăturat complet (Cvijic, 2008).

Un al doilea eveniment crucial, care marchează sfârșitul perioadei este asasinarea lui Zoran Đinđić pe 12 martie 2003 în centrul Belgradului. Acesta a fost asasinat de către o grupare care reunea foști membri ai poliției secrete a lui Milosevic și elemente ale crimei organizate din Serbia. Crima a fost comandată de Milorad Ulemek, fostul șef al unei unități speciale de poliție sub Milosevic și executată de adjunctul acestuia Zvezdan Jovanovic. Aceștia au beneficiat de sprijinul a alte 10 persoane (The Telegraph, 2007). Uciderea acestuia a fost planificată de naționaliști care se temeau de extrădarea la Haga și de membri ai crimei organizate, care erau afectați de ofensiva anti-criminalitate a lui Đinđić.

La sfârșitul anului 2003, în Serbia au loc alegeri parlamentare. Partidul Radical al Serbiei condus de Tomislav Nikolic (de orientare naționalistă) obține pluralitatea mandatelor (OSCE, 2003), dar guvernul este format de Vojislav Koštunica și de partidul acestuia, Partidul Democrat din Serbia (în martie 2003, RFI fusese transformată în Serbia-Muntenegru, iar Koštunica, președintele RFI din 2000 fusese înlocuit de Svetozar Marovic) . Acest guvern este compus din mai multe partide (pe lângă PDS, fiind cooptate trei partide mai mici: Mișcarea G-17 plus, Mișcarea pentru Înnoirea Serbiei, Mișcarea Serbia Nouă), dar, chiar și așa rămâne un cabinet minoritar, necesitând sprijinul parlamentar al Partidului Socialist Sârb, fostul partid al lui Slobodan Milosevic.

Mandatele prezidențiale ale lui Boris Tadic (2004-2012)

Perioada 2004-2012 în istoria recentă a Serbiei este marcată de o serie de evenimente cum ar fi disoluția Federației cu Muntenegru în 2006, promulgarea noii Constituții în același an (prima Constituție a Serbiei ca stat de sine stătător), declarația de independență a Kosovo din 2008, continuarea procesului de pace din Bosnia-Herțegovina, războiul din Georgia, etc.

Boris Tadic a fost ales președinte al Serbiei în iunie 2004 (Balkan Insight, 2012) (învingându-l pe Tomislav Nikolic, candidatul Partidului Radical din Serbia), la primele alegeri prezidențiale reușite de după pierderea puterii de către Slobodan Milosevic. Tadic a fost succesorul lui Zoran Đinđić la conducerea Partidului Democrat, iar alegerea sa s-a făcut pe promisiunea continuării politicii de democratizare, modernizare și europenizare a Serbiei, începută de Đinđić. Tadic a fost considerat un politician favorabil puterilor occidentale, fiind și susținut direct de către Uniunea Europeană în campania sa

de realegere din 2008 (Uniunea Europeană a amânat semnarea de către Serbia a unui acord politic ce prevedea liberalizarea vizelor, liberalizarea comerțului și participarea Serbiei în programe educaționale europene până după al doilea tur de scrutin al alegerilor prezidențiale din 2008, în care s-au confruntat, din nou, Tadic și Nikolic). Amânarea a vizat indicarea unui sprijin european puternic pentru Tadic (Cvijic, 2008). Tadic a fost reales ca președinte al Serbiei în 2008 (primele alegeri pentru Președinția Serbiei ca stat de sine stătător desfășurare sub noua Constituție), învingându-l din nou pe Tomislav Nikolic (Balkan Insight, 2012).

În ceea ce privește guvernul Serbiei, acesta este condus în perioada 2003-2008 de Vojislav Koštunica (primul guvern Koštunica durează până la alegerile parlamentare din ianuarie 2007, care, deși câștigate din nou de Partidul Radical Sârb condus de Tomislav Nikolic, conduc la crearea unei noi coaliții între Partidul Democrat al lui Tadic și Partidul Democrat din Serbia a lui Koštunica, cu cel din urmă prim-ministru). Guvernul condus de Koštunica se prăbușește în 2008, în urma declarării independenței provinciei Kosovo, care a generat o puternică ruptură în coaliția aflată la conducere în Serbia. Realegerea lui Tadic, precum și dorința partidului acestuia de a semna acordul de asociere cu Uniunea Europeană, în interiorul căreia mai multe state importante au recunoscut independența provinciei Kosovo, a condus la demisia lui Koštunica (de orientare naționalistă moderată, care a considerat că, în situația dată, orice acord cu UE reprezintă o trădare a intereselor Serbiei) și la convocarea de alegeri parlamentare anticipate. În acest context, Partidul Democrat din Serbia a preferat colaborarea cu Partidul Radical, al lui Nikolic, profund opus oricărui acord cu UE și cu Rusia, pe când Tadic, deși a refuzat să accepte independența Kosovo, a susținut că cea mai bună politică a Serbiei este de a-și apăra revendicările asupra Kosovo în interiorul UE, după o eventuală aderare (BBC News, 2008).

Alegerile parlamentare din 2008 au fost câștigate de alianța „Pentru o Serbie Europeană” dominată de Partidul Democrat al lui Boris Tadic. Numirea unui independent, Mirko Cvetković la conducerea unui guvern dominat de Partidul Democrat, aliat cu Partidul Socialist din Serbia (condus de Ivica Dačić) a generat o perioadă de relativ calm politic (2008-2012), în care orientarea pro-europeană a președintelui Tadic a predominat (Ramet, 2011). În această perioadă s-a intensificat cooperarea Serbiei cu TPII de la Haga, guvernul sârb predându-i pe liderii sârbilor bosniaci din timpul războiului din Bosnia, Radovan Karadzic și Ratko Mladic (BBC News, 2012).

Principala problemă cu care s-a confruntat Serbia în perioada 2008-2012 este găsirea unui echilibru între ambiția de a deveni stat membru

UE și cea de a-și menține integritatea teritorială. Deși pro-european, Boris Tadic a refuzat să recunoască independența Kosovo, menținând un echilibru ambiguu între UE și Rusia și încercând să găsească sprijin de la politicieni din UE, dar care nu recunosc independența Kosovo, inclusiv fostul președinte român, Traian Băsescu. Deși Serbia lui Tadic a beneficiat de sprijinul Rusiei în problema Kosovo, Vladimir Putin declarând că sprijinul independenței Kosovo este imoral și ilegal (People's Daily Online, 2008), aceasta a acceptat doar o colaborare economică cu Rusia (participând la proiectul eșuat al gazoductului South Stream), refuzând, în 2008, să recunoască independența Abhaziei și Osetiei de Sud (Petrovic, n.d).

Cel mai important eveniment al perioadei post-2008 a fost izbucnirea crizei economice, care a afectat puternic Serbia și a determinat guvernul să ia măsuri de restabilire a echilibrului macroeconomic. La începutul crizei economice, Serbia se găsea într-o poziție de slăbiciune economică structurală datorită modelului de creștere urmat în perioada 2000-2008. Astfel, Serbia a suferit o prăbușire economică majoră în perioada războaielor generate de descompunerea Iugoslaviei, urmată de o perioadă de creștere vizibilă, dar nesustenabilă în perioada post-Milosevic. Principalele două slăbiciuni ale economiei Serbiei, amplificate în perioada 2000-2008, au fost creșterea bazată primordial pe consum și expunerea sistemului bancar la investiții străine, generând dependență de fluxurile de capital din băncile occidentale (Bartlett și Prica, 2012; World Bank, 2012). Conform unui studiu, acest pattern a fost repetat în mai multe țări, reformele propuse de instituții precum Uniunea Europeană, FMI, Banca Centrală Europeană ducând la integrarea diferitelor economii din Europa Centrală și de Est și Balcanii de Vest într-o mai mare sau mică măsură, cu fluxurile economice occidentale. Gradul de integrare a economiei unui stat a influențat intensitatea șocului resimțit de acesta: statele mai apropiate de UE (de exemplu, statele deja membre precum România și Bulgaria) au fost mai afectate de criza economică decât cele mai puțin integrate (statele ce deabia începeau reformele de convergență precum Serbia) (Bartlett și Prica, 2012). Cele mai importante moduri de transmitere a șocului economic din Vest către Serbia au fost retragerea capitalului băncilor-mamă din sucursalele acestora, ducând la o contractare semnificativă a creditului și restrângerea cererii de bunuri și servicii din țările occidentale, având ca efect diminuarea exporturilor. Pe de altă parte, șocul a fost atenuat de faptul că băncile sârbe erau expuse relativ puțin cu credite neperformante, creditarea la momentul crizei fiind scumpă, spre deosebire de SUA sau de țările vestului Europei.

Evoluția principalilor indicatori economici ai Serbiei în perioada 2008-2014¹:

Anul	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Creșterea PIB (%)	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1	2.6	-1.8
Evoluția investițiilor străine directe (% din anul anterior)	-12.69	-35.4	-30.7	101.4	-56.08	66.5	
Rata șomajului (% din populație)	18.1	13.6	16.6	19.2	23	23.9	
Rata exporturilor (% din PIB)	29.1	26.8	32.9	34	36.9	41.2	44.3
Producția industrială (% față de anul anterior)	4.4	-5.3	0.1	3.8	2.4	4.2	-7.1

După cum se poate observa din analiza principalilor indicatori economici, economia Serbiei a suferit o contractare în 2009, ducând la creșterea ratei șomajului. Astfel, s-a remarcat o scădere a Produsului Intern Brut, a investițiilor străine și a producției industriale, având ca efect o reducere a standardului de viață. În perioada 2009-2014 se remarcă o revenire a indicatorilor (creșteri modeste ale PIB și ale producției industriale), fără însă a se reveni la valori precum cele prezente în perioada 2000-2008 (creșteri economice de circa 5%) (World Bank, 2012). Rata șomajului rămâne în continuare o problemă, dublată de numărul mare de angajați în economia informală.

Măsurile adoptate de către Guvernul sârb și Banca Centrală a Serbiei în 2009 au avut ca scop menținerea încrederii investitorilor străini în economia Serbiei, păstrarea în băncile din țară a cât mai multe lichidități, stimularea întreprinderilor mici și mijlocii care aveau ca principal obiect de activitate producția de bunuri pentru export, realizarea de economii la bugetul statului și o mai bună colectare a veniturilor din taxe și impozite (Serbia Against the Economic Crisis, 2009; Calhoun, 2010). Printre măsurile adoptate se pot menționa încheierea unui acord Stand-By cu Fondul Monetar Internațional în valoare de 402.5 milioane Euro (oferind statului sârb o marjă de manevră care

¹ Date obținute de pe site-ul Bancii Mondiale data.worldbank.org, Bartlett, Prica „The Variable Impact of the Global Economic Crisis in South East Europe”.

să permită păstrarea încrederii investitorilor și a stabilității macroeconomice (FMI, 2009), creșterea limitei depozitelor în băncile sârbe garantate de stat de la 3.000 la 50.000 Euro, eliminarea taxelor pe veniturilor din depozite, eliminarea penalităților la taxe plătite cu întârziere și reeșalonarea celor restante dacă cele curente sunt plătite, oferirea de capital pentru activitățile de export, sprijin financiar pentru certificarea produselor pe piețe externe, sprijinirea producătorilor pentru a găsi noi piețe de export, în țările în care impactul crizei era mai limitat, limitarea creșterii salariilor și a cheltuielilor cu personalul în sectorul de stat, instituirea de proceduri de recuperare a sumelor datorate către stat de contribuabilii în faliment, limitarea compensărilor pentru managementul companiilor administrate de stat și a cheltuielilor acestor companii, oprirea angajărilor în sectorul de stat (Guvernul Republicii Sârbe, 2008).

Măsurile adoptate de guvernul sârb imediat după criză au condus la o evoluție fluctuantă în perioada imediat următoare, dar ultimele rapoarte evidențiază o situație pozitivă a economiei sârbe. Pe de altă parte, o analiză a măsurilor de protecție socială în perioada post-criză a arătat demantelarea radicală a ultimelor elemente de sprijin social pe care guvernul sârb le avea. Creșterea economică în anii 2010-2014 a fost preponderent pozitivă, iar investițiile străine au început să își revină. Exporturile au înregistrat o creștere importantă, demonstrând că orientarea economiei sârbe a fost modificată considerabil. De asemenea, cu excepția anului 2014, producția industrială a înregistrat creșteri. La ultima vizită a delegației Fondului Monetar Internațional, desfășurată în scopul evaluării stadiului implementării acordului stand-by, delegația FMI a apreciat scăderea deficitului bugetar, scăderea ratei șomajului la 17.9% în al doilea trimestru al anului 2015 și stabilizarea macroeconomică generală. Delegația FMI a cerut continuarea procesului de restructurare a sectoarelor de energie electrică, gaze și infrastructură (B92, 2015). O direcție de acțiune a fost și reducerea beneficiilor sociale. Ajutorul de șomaj a fost redus, atât numărul beneficiarilor cât și suma medie scăzând, preferându-se măsuri de stimulare a angajării precum adoptarea programului „Prima șansă” (un program de angajare a tinerilor în firme, salariul acestora fiind plătit de stat pe o perioadă de 6-12 luni) (European Commission, 2011) și finanțarea unor lucrări publice. Ajutoarele sociale pentru cei săraci au rămas la un nivel scăzut iar alocațiile pentru copii, reformate în 2002 (pentru a fi oferite doar copiilor săraci) nu au fost modificate. Pentru a reduce deficitul bugetar, statul sârb a redus contribuțiile sociale, în situația în care un număr tot mai mare de persoane au fost expuse riscului de sărăcie.

Serbia post-Tadic: venirea la putere a foștilor naționaliști ai lui Tomislav Nikolić

Convins de popularitatea sa și cu scopul de a își ajuta partidul (Partidul Democrat), Boris Tadic și-a dat demisia din funcția de președinte al Serbiei în Aprilie 2012 (BBC News, 2012) pentru ca alegerile prezidențiale anticipate să se suprapună cu cele parlamentare ce urmau a fi programate la termen. Pentru a treia oară, în alegerile din 2012, Boris Tadic s-a confruntat cu Tomislav Nikolić.

Tomislav Nikolić s-a afirmat ca politician în Partidul Radical Sârb, partid reprezentând o viziune ultranaționalistă. Acest partid a fost condus de Vojislav Šešelj, colaborând strâns cu Partidul Socialist Sârb al lui Slobodan Milosevic în timpul guvernării acestuia. După ce Šešelj a fost extrădat la Haga pentru a fi judecat pentru crime de război, conducerea Partidului Radical Sârb a fost preluată de Tomislav Nikolić, care a reprezentat partidul la alegerile prezidențiale din 2004 și 2008. În contextul dezintegrării opoziției anti-Milosevic, și al luptelor între Partidul Democrat al lui Đinđić/Tadic și Partidul Democrat din Serbia al lui Koštunica, precum și al corupției acestor partide, cuplată cu scăderea nivelului de trai, Partidul Radical Sârb a câștigat, aproape constant, pluralitatea mandatelor în Adunarea Națională (2003, 2007), accesul la guvernare fiindu-i însă blocat de coaliția altor partide (Cvijic, 2008).

În urma unui conflict între Šešelj (aflat în detenție la Haga) și Nikolić, cel din urmă și-a dat demisia din Partidul Radical Sârb, fondând, în 2008 (după pierderea alegerilor prezidențiale), Partidul Progresiv Sârb. Partidul Progresiv Sârb și-a asumat o orientare moderat pro-europeană (preferând colaborarea cu Partide conservator-naționaliste din UE, cum ar fi Partidul Libertății din Austria) dar a semnat și un pact de colaborare cu Partidul Rusia Unită a lui Vladimir Putin. În calitate de lider al partidului Progresiv Sârb, Nikolić s-a prezentat la alegerile prezidențiale și parlamentare din 2012.

Ceea ce urma să fie o nouă victorie a lui Tadic s-a transformat într-o înfrângere surpriză, la alegerile prezidențiale din 2012 majoritatea fiind câștigată de Tomislav Nikolić (BBC News, 2012). De asemenea, Partidul Progresiv Sârb, împreună cu aliații săi, grupați sub denumirea de „Să facem Serbia să funcționeze” au câștigat alegerile parlamentare, formând un guvern de coaliție cu Partidul Socialist Sârb. La preluarea președinției Nikolić și-a dat demisia din fruntea Partidului, locul său fiind luat de Aleksandar Vukčić (fost ministru al Comunicațiilor în perioada Milosevic, funcție din care a interzis emisia posturilor TV occidentale). În perioada 2012-2014 guvernul Serbiei a fost condus de președintele Partidului Socialist Sârb, Ivica Dačić (avându-l pe președintele Partidului Progresiv Sârb, Aleksandar Vučić drept prim-vice-

prim-ministru și Ministru al Luptei împotriva Criminalității Organizate și Corupției) (Freedom House, 2013).

Nemulțumiți de obținerea unui rol mai puțin important în guvern și beneficiind de un val de popularitate, membrii Partidului Progresiv Sârb au provocat alegeri parlamentare anticipate în aprilie 2014. Aceste alegeri au reprezentat prima ocazie în care un partid a obținut singur majoritatea absolută a mandatelor în Parlamentul Serbiei. Victoria Partidului Progresiv Sârb a condus la un nou guvern de coaliție (deși nu era necesară formarea unei coaliții) între acesta și Partidul Socialist Sârb, Vučić și Dačić schimbându-și locurile în guvern (primul fiind acum prim-ministru, iar cel de-al doilea prim-vice-prim-ministru și Ministrul Afacerilor Externe) (National Democratic Institute, 2014).

Deși se considera că Partidul Progresiv Sârb al lui Nikolić este susținut de Rusia (în opoziție cu pro-europenii lui Tadic), existând temeri că drumul european al Serbiei va fi periclitat, acest lucru nu s-a întâmplat. Mai degrabă a fost continuată aceeași politică de ambiguitate deliberată în privința UE, Kosovo și Rusiei. Guvernul Dačić a semnat cu autoritățile Kosovare un acord cerut de UE (Acordul de la Bruxelles, 2013) prin care accepta să retragă finanțarea municipalităților din zona de nord a Kosovo (populate predominant de etnici sârbi), în schimbul conferirii de puteri sporite acestor municipalități de către autoritățile de la Pristina (Freedom House, 2014). Partea sârbă a negat ferm că acest acord ar reprezenta în vreun mod o recunoaștere, chiar și indirectă, a independenței Kosovo. Acest acord a permis demararea negocierilor de aderare a Serbiei la Uniunea Europeană. De asemenea, în pregătirea acestui acord, au existat primele contacte directe între Kosovo și Serbia după declarația de independență din 2008 a Kosovo, atât la nivel de prim-ministru (Ivica Dačić și Hashim Thaci) și la nivel de președinte (Nikolić a acceptat să poarte discuții directe cu președintele Kosovar Atifete Jahjaga) (Balkan Insight, 2013).

Din punct de vedere al relațiilor cu Rusia, Tomislav Nikolić a refuzat să recunoască anexarea peninsulei Crimeea de către Rusia, acesta afirmând că recunoaște granițele Ucrainei trasate de Națiunile Unite. Cu aceeași ocazie, Nikolić a recunoscut că țelurile țării sale sunt de a nu antagoniza Rusia, țară care protejează Serbia la ONU, dar și de a continua procesul de aderare la UE (Mitrovic, 2014). Pe de altă parte, Tomislav Nikolić a aprofundat colaborarea financiară și energetică cu Rusia, deja o mare parte din rețelele de distribuție de gaz și benzină din Serbia fiind vândute Rusiei în perioada Tadic (Kremlin News, 2013). Înainte de criza Crimeei, Nikolić a declarat că „Dorim ca Serbia să fie un susținător al Rusiei în UE” (Abrahamyan, 2015). O mare parte a infrastructurii de transport a Serbiei este modernizată și deținută de Rusia, iar

în Serbia funcționează, la Nis, Centrul Umanitar Ruso-Sârb, suspectat de a fi o bază militară rusească. O altă indicație a politicii ambigue a Serbiei este faptul că această țară a semnat un acord cu NATO (Plan de Acțiune Individual pentru Parteneriat) în ianuarie 2015 (Ministerul de Externe al Serbiei, n.d), intenționând să dezvolte relații politice, de substanță pe termen lung cu Alianța, fără însă a deveni membru, în același timp organizând exerciții militare comune cu Rusia în Noiembrie 2014. Întrebat despre aceste exerciții, Ministrul Apărării Sârb a afirmat că nu reprezintă un eveniment deosebit, Serbia având „mii de exerciții, tot timpul” (Radio Europa Liberă, 2014).

În aprilie 2016, guvernul lui Aleksandar Vučić a convocat, din nou, alegeri anticipate, care au adus o victorie răsunătoare pentru Partidul Progresist (48,25% din voturi, 138 de locuri din cele 250 ale Adunării Naționale). Partidele mai mici au obținut mult mai puține voturi (Partidul Socialist Sârb, 31 de locuri, Partidul Radical Sârb 23, Partidul Democrat, 17) (B92, 2016a). Aceste rezultate l-au determinat pe Vučić să afirme că dorește un guvern monopartinic, afirmând că nu va forma o coaliție cu Partidul Socialist Sârb, care „îl va înjunghia pe la spate” (B92, 2016b). În ciuda acestei declarații, guvernul format în august 2016 include și Partidul Socialist Sârb, avându-l din nou pe Ivica Dacic ca prim-vice-prim-ministru. Cu ocazia investirii acestuia, Vucic a declarat din nou că Serbia va urma o cale europeană (B92, 2016c).

Concluzii

În concluzie, putem spune că politica externă a Serbiei **nu a suferit mari variațiuni** în urma transferului de putere între „pro-europeanul” Tadic și „naționalistul” Nikolić, **ci a continuat ambiguitatea deliberată** (este de menționat că, în declarația sa, la primirea lui Tomislav Nikolić la Kremlin în 2012, Putin s-a referit la cooperarea economică Rusia-Serbia și l-a rugat pe Nikolić să îi transmită salutări lui Boris Tadic, considerat de Putin un „partener” (Kremlin News, 2012; The Telegraph, 2012). Orice eșec în relațiile cu UE determină Serbia să se „refugieze în brațele Rusiei”, dar orice succes în relația cu UE este condiționat de renunțări dureroase pe problema Kosovo. Serbia menține relațiile cu Rusia pentru a presa UE, încercând să determine Uniunea să adopte poziții mai maleabile pe tema problemei Kosovare. Pe de altă parte, criza ucraineană poate obliga Serbia să iasă din ambiguitate, acțiunile Rusiei determinând o „limpezire a apelor” în Europa.

Referințe bibliografice

Cărți și articole științifice

1. Bartlett, Will Ivana Prica. (2012). „The Variable Impact of the Global Economic Crisis in South East Europe”, LSEE – Research on South Eastern Europe, www.doiserbia.nb.rs/img/doi, Accesat 10.09.2015.
2. Cvijic, Srđan. (2008). „Blocked political system” Serbia 2000-2008”, în *Balkanologie: Revue d'études pluridisciplinaires*, XI(1-2), disponibil pe balkanologie.revues.org/1293.
3. Perisic, Natalija, Jelena Vidojevic. (2015). „Responses of the Serbian Welfare State to the Global Economic Crisis”, *Revija za Socijalnu Politiku*, 22(2) www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/viewFile/1209/1297, Accesat 10.09.2015
4. Ramet, Sabrina P. (2011). „Serbia's Corrupt Path to the Rule of Law: An Introduction” în Ola Listhaug, Sabrina P. Ramet, Dragana Dulic (eds.), *Civic and Uncivic Values: Serbia in the post-Milosevic Era*, Budapesta și New York: CEU Press.

Rapoarte și studii

1. „Serbia against the economic crisis” (2009), discurs al guvernatorului Băncii Centrale a Serbiei, www.bis.org/review/r090116c.pdf, Accesat 12.09.2015.
2. Scott Calhoun (2010). Serbian Response to the Financial Crisis, USAID Srajevo Workshop, www.rciproject.com, Accesat 12.09.2015.
3. Freedom House (2013). Nations in Transit, Serbia: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/Serbia>, Accesat 17.05.2015.
4. Freedom House (2014). Nations in Transit, Serbia: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/Serbia>, Accesat 17.05.2015.
5. Government of the Republic of Serbia (2008). „The Economic Crisis and Its impact on the Serbian Economy: Framework of Measures”, www.media.srbija.gov.rs/medeng/documents/economic_crisis280109.pdf, Accesat 12.09.2015.
6. Ministry of Foreign Affairs of Serbia (n.d.), Individual Partnership Action Plan, The Republic of Serbia and the North Atlantic Treaty Organization, www.mfa.gov.rs/en/images/ipap/ipapenf.pdf, Accesat 19.05.2015.
7. National Democratic Institute (2014). Serbia's March 2014 Elections: A Post-Election Letter from Belgrade, <https://www.ndi.org/files/Serbia-2014-Elections-Letter-Belgrade.pdf>, Accesat 19.05.2015.
8. OSCE (2000) , *Elections in the federal republic of Yugoslavia, 24 september 2000*, www.osce.org/odihr/elections/2015/15185?download=true, Accesat 18.05.2015.

9. OSCE (2001). Republic of Serbia, Federal Republic of Yugoslavia, Parliamentary election 23 December 2000, www.osce.org/odihr/elections/serbia/15269?download=true, Accesat 18.05.2015.
10. OSCE (2004). Republic of Serbia, Serbia and Montenegro, Parliamentary election 28 December 2003, Final Report, www.osce.org/odihr/elections/serbia/24521?download=true, Accesat 18.05.2015.
11. European Commission (2011). *Peer country comments paper-Serbia Mutual Learning Program*, Youth labour market measures in Spain and Serbia: What is common, what is not?, www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId, Accesat 10.09.2015.
12. World Bank Group (2014). „Rebalancing Serbia’s Economy: Improving Competitiveness, Strengthening the Private Sector and Creating Jobs”, Iunie 2014, www.documents.worldbank.org, Accesat 10.09.2015.

Știri și surse online

1. www.nationsonline.org/oneworld/serbia_montenegro.htm, Accesat 18.05.2015.
2. BBC News (2006). *Montenegro chooses independence*, news.bbc.co.uk/2/hi/Europe/5003220.stm, 22.05.2006, Accesat 18.05.2015.
3. Constituția Serbiei din 2006, Ministerul de externe al Serbiei, www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php?change_lang=en, Accesat 18.05.2015.
4. BBC news (2008), Full text: Kosovo declaration, 17.02.2008, news.bbc.co.uk/2/hi/Europe/7249677.stm, Accesat 19.05.2015
5. Clark, Janine. (2012). 2.07.2012, *Will the Real Tomislav Nikolic Please Stand up?: Serbia’s New Chameleonic President*, www.e-ir.info/2012/07/02/will-the-real-tomislav-nikolic-please-stand-up-the-election-of-serbias-new-chameleonic-president, Accesat 18.05.2015.
6. Petrovic, Zarko (n.d), *Russian-Serbian Strategic Partnership: Scope and Content*, [www.isac-fund.org/download/Russian-Serbian Strategic Partnership - Scope and Content.pdf](http://www.isac-fund.org/download/Russian-Serbian%20Strategic%20Partnership%20-%20Scope%20and%20Content.pdf), Accesat 18.05.2015.
7. Balkan Insight (2010). The Bulldozer Revolution, www.balkaninsight.com/en/article/timeline-the-bulldozer-revolution, Accesat 19.05.2015.
8. BBC News (2009). Kosovo Trial clears Serbia leader, 27.02.2009, news.bbc.co.uk/2/hi/Europe/7911761.htm, Accesat 18.05.2015.
9. BBC News (2001). *Milosevic extradited*, news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1412828.stm, Accesat 16.05.2015.
10. B92 (2016a) Projections based on new results give SNS 7 more seats, www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=04&dd=29&nav_id=97855, 29.04.2016, Accesat 30.05.2016.
11. B92 (2016b), Vucic says he won’t form government with „backstabbers”, www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=04&dd=29&nav_id=97858, 29.04.2016, Accesat 30.05.2016.

12. B92 (2016c) Vucic's address to assembly lasts almost six hours, www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2016&mm=08&dd=09&nav_id98850.
13. The Telegraph (2007). *Police bosses convicted of Serbian PM's murder*, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1552424/Police-bosses-convicted-of-Serbian-PMs-murder.html, Accesat 16.05.2015.
14. Balkan Insight (2012). *Serbian Presidential Elections since 1990*, www.balkaninsight.com/en/article/serbian-presidential-elections-since-1990, 01.04.2012, Accesat 17.05.2015.
15. BBC news (2008). *Serbian Ruling Coalition Collapses*, 8.03.2008, news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7285322.stm, Accesat 17.05.2015.
16. BBC news (2008), *Tomislav Nikolic beats Boris Tadic in Serbia run-off*, 21.05. 2012, www.bbc.co.uk/news/world-europe-18134855, Accesat 17.05.2015.
17. People's Daily Online (2015). *Putin: supports for Kosovo unilateral independence, „immoral, illegal”*, 15.02.2008, en.people.cn/90001/90777/90853/6354657.html, Accesat 17.05.2015.
18. Fondul Monetar Internațional (2009). *IMF approves 402.5 million Euro Stand-by Agreement for Serbia*, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0912.htm, Accesat 12.09.2015.
19. B92 (2015), „Unemployment rate drops to 17.9 percent”, 1.09.2015, „Good Fiscal Results, Salaries to be discussed”, www.b92.net, Accesat 10.09.2015.
20. Balkan Insight (2013), *Kosovo, Serbia Presidents Hail Outcome of Talks*, www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-and-serbia-presidents/pledge-to-normalise-relations/serbia-kosovo-negotiations-latest-headlines/2, Accesat 19.05.2015.
21. Milos Mitrovic (2014), 13.08.2014, *Serbia cannot recognize Crimea annexation, Nikolic says*, www.balkaneu.com/serbia-recognize-crimea-annexation-nikolic, Accesat 19.05.2015.
22. Kremlin news (2013). Meeting with President of Serbia Tomislav Nikolic, en.kremlin.ru/events/president/news/19519, Accesat 19.05.2015.
23. Eduard Abrahamayan (2015). „*Pax Russica*” in the Balkans: Serbia between myth and reality, www.e-ir.info/2015/04/30/pax-russica-in-the-balkans-serbia-between-myth-and-reality, Accesat 19.05.2015.
24. Radio Free Europe (2014). Belgrade Plays Down Joint Military Exercises with Russia, www.rferl.org/content/serbia-plays-down-russia-military-exercise/26692231.html, Accesat 19.05.2015.
25. The Telegraph (2014). *Vladimir Putin welcomed with cheers in Belgrade*, 16.10.2014, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/vladimir-putin/11168133/Vladimir-putin-welcomed-with-cheers-in-Belgrade.html, Accesat 19.05.2015.